

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-8-72-71>

УДК 331.548

Помінчук С.Г.

Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ В СИСТЕМІ ВПРОВАДЖЕННЯ ДУАЛЬНОЇ ФОРМИ ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ

Анотація. Центри професійно-технічної освіти державної служби зайнятості впроваджують у професійну підготовку та перепідготовку безробітних елементи дуальної форми навчання з метою підвищення конкурентоспроможності осіб на ринку праці. У статті досліджено дуальну систему освіти, європейський досвід дуальної освіти, запропоновано модель здійснення професійної орієнтації населення в умовах впровадження дуальної форми здобуття освіти. Проаналізовано динаміку зміни кількості професійно-технічних навчальних закладів та закладів вищої освіти. На основі стану, перспектив та стратегій розвитку інфраструктури регіонів України щодо потреб у кваліфікованих кадрах, наведено приклади корельованих професій та спеціальностей на ринку праці, які можуть бути використані при подальшому розвитку впровадження елементів дуальної освіти. Розроблено модель професійної орієнтації населення в системі впровадження дуальної форми здобуття освіти.

Ключові слова: професійна орієнтація, дуальна форма здобуття освіти, корельовані професії, регіон, ринок праці.

Pominchuk Svitlana

Institute of Staff Training of the State Employment Service of Ukraine

PROFESSIONAL ORIENTATION IN THE SYSTEM OF THE INTRODUCTION OF THE DUAL FORM OF EDUCATION

Summary. The article examines the dual system of education, the European experience of dual education, and proposes a model for the implementation of vocational orientation of the population in the public employment service in terms of the introduction of a dual form of education. To increase the readiness of many graduates of higher education, professional higher education and vocational (vocational) education to pursue independent professional work in the first jobs corresponding to the education received, the Government approved the Concept of training of specialists in dual education and Conduct training plan specialists in the dual form of education. The Centers for Vocational Education of the State Employment Service introduce into the vocational training and retraining of the unemployed elements of dual education in order to increase the competitiveness of persons in the labor market. The system of vocational orientation is studied in three directions: the study of the theory of the structure of vocational orientation, the study of motivational theories of choice of profession and the study of theories of self-understanding, self-knowledge and self-determination. The article gives examples of correlated occupations and specialties in the labor market in accordance with regional development strategies. The model of professional orientation of the population in the system of introduction of the dual form of education is developed: vocational communication of participants of the dual process of education; educational institutions, employers and educators; a psychodiagnostic toolkit that serves to study the interests and opportunities of higher education applicants and working professions; information on current occupations in the labor market; information on correlated professions and specialties for vocational guidance in terms of introduction of dual education elements; information on educational institutions that are ready to cooperate on the introduction of the dual form of education, employers who are interested and ready to cooperate on the basis of dual education.

Keywords: vocational orientation, dual form of education, correlated professions, region, labor market.

Постановка проблеми. Інформатизація виробничого процесу, плинність робітничих кадрів за кордон, демографічна ситуація в країні ставлять відповідні вимоги до підготовки фахівців як за робітничими професіями, так і з вищою освітою, що в свою чергу зумовлює зміну інструментарію професійної орієнтації начелення. Пошук нових моделей та технологій, які сприятимуть підготовці кадрів за потребами ринку праці, зокрема впровадження елементів європейського досвіду для підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти, зумовлює потребу в модернізації інструментарію професійної орієнтації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Систему дуальної освіти відображено в наукових працях та практичних впровадженнях багатьох вчених. Б. Мокін та О. Косарук досліджували освоєння студентами вищих технічних навчальних закладів робітничих професій, як один із варіантів реалізації ідеології дуальної освіти [1].

М. Дернова вивчала європейський досвід дуальної моделі вищої професійної освіти дорослих [2]. Н. Кулалаєва здійснила SWOT-аналіз упровадження елементів дуальної форми навчання у професійну підготовку майбутніх кваліфікованих робітників [3]. І. Шевченко досліджувала дуальну освіту як основу кадрового забезпечення підвищення конкурентоспроможності підприємств автомобілебудування [4]. В. Лук'янихін та І. Тесленко вивчали формування ефективних комунікацій у системі «університет – студент – роботодавець» через призму дуальної освіти [5].

Систему професійної орієнтації переважно вивчають за трьома напрямками: вивчення теорії структури професійної орієнтації: Є. Клімов, П. Міллер, В. Моргун, І. Зязюн; вивчення мотиваційних теорій вибору професії: А. Маслоу, Є. Павлютенков; дослідження теорій саморозуміння, самопізнання, самовизначення Б. Федоршин, Дж. Холланд.

Професійну орієнтацію учнівської молоді як перспективну складову ринку праці, висвітлено в наукових працях Л. Авдеева, І. Бондіні, І. Гнибіденка, Л. Ільч, В. Карпенка, Е. Лібанової, Н. Побірченко, В. Успаленка та інших вітчизняних та зарубіжних вчених.

Професійна орієнтація населення з огляду на новизну впровадження елементів дуальної освіти ще не знайшла потужного відображення в наукових дослідженнях.

Мета статті полягає в удосконаленні методології професійної орієнтації в державній службі зайнятості з огляду на впровадження у професійну підготовку та перепідготовку населення елементів дуальної форми навчання.

Виклад основного матеріалу. Дуальна форма здобуття освіти – це спосіб здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації, як правило, на основі договору про здійснення навчання за дуальною формою здобуття освіти [6].

Вперше про впровадження системи дуальної освіти для підготовки фахівців в Україні зазначається в Наказі Міністерства освіти і науки України від 16 березня 2015 р. № 298 «Про проведення дослідно-експериментальної роботи за темою «Професійна підготовка кваліфікованих робітників з використанням елементів дуальної системи навчання» на базі закладів професійно-технічної освіти» [7].

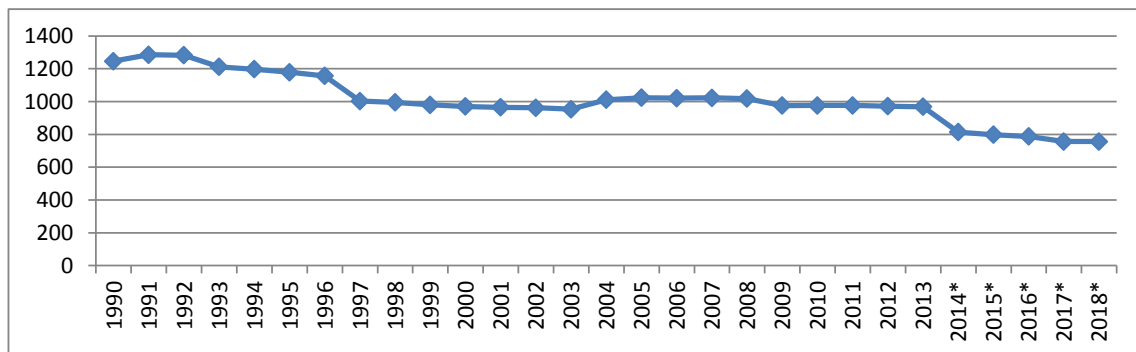
Історичним підґрунтям впровадження дуальної форми навчання є започаткування в університетах країн Західної Європи паралельного освоєння студентами інженерних спеціальностей робітничих професій, корельованих з інженерними, та відпрацювання студентами певного часу за отриманими робітничими професіями на робочих місцях у фірмах та на заводах. Така форма навчання зародилася в кількох університетах Канади ще в 90-ті роки минулого століття. В Україні тоді ж її було запроваджено з дозволу Мінвузу УРСР у Вінницькому, тоді ще політехнічному інституті (ВПІ). Перші результати цього впровадження викладено в наукових роботах Б. Мокіна [1].

Для підвищення рівня готовності багатьох випускників закладів вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти до самостійної професійної діяльності на перших робочих місцях, що відповідають здобутій освіті, уряд затвердив Концепцію підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти [6] та План заходів з реалізації Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти [8].

Центри професійно-технічної освіти державної служби зайнятості упроваджують у професійну підготовку та перепідготовку безробітних елементи дуальної форми навчання з метою підвищення конкурентоспроможності осіб на ринку праці. Наказом Міністерства освіти і науки України від 15.05.2018 № 473 «Про розширення переліку закладів професійної (професійно-технічної) освіти для впровадження елементів дуальної форми навчання» затверджено перелік закладів професійної (професійно-технічної) освіти для впровадження з 01 вересня 2018 року елементів дуальної форми навчання з визначених робітничих професій. Зокрема, до переліку увійшли чотири ЦПТО ДСЗ: Рівненський («токарь», «електрозварник ручного зварювання», «швачка», «кухар», «продавець продовольчих товарів»), Сумський («продавець продовольчих товарів», «продавець непродовольчих товарів», «зварник пластмас», «оператор котельні», «машиніст (кочегар) котельні»), Харківський («оператор маніпулятора (лісове господарство та лісозаготівля)», «швачка») та Херсонський («швачка», «тракторист-машиніст сільськогосподарського виробництва» категорії А1, А2, В1). Протягом січня-квітня 2019 року у ЦПТО ДСЗ проходили навчання, з використанням елементів дуальної форми 1186 осіб, з них, в рамках експерименту МОН – 121 особа [9].

М.Г. Дернова, досліджуючи європейський досвід дуальної освіти, зазначає про те, що у німецьких університетах розрізняють 3 усталені дуальні моделі [2, с. 142]:

1. Вища освіта інтегрована з професійною освітою (ausbildungsintegrierend): містить в собі класичну вищу освіту з практичною професійною (перелік освітніх спеціальностей стандар-

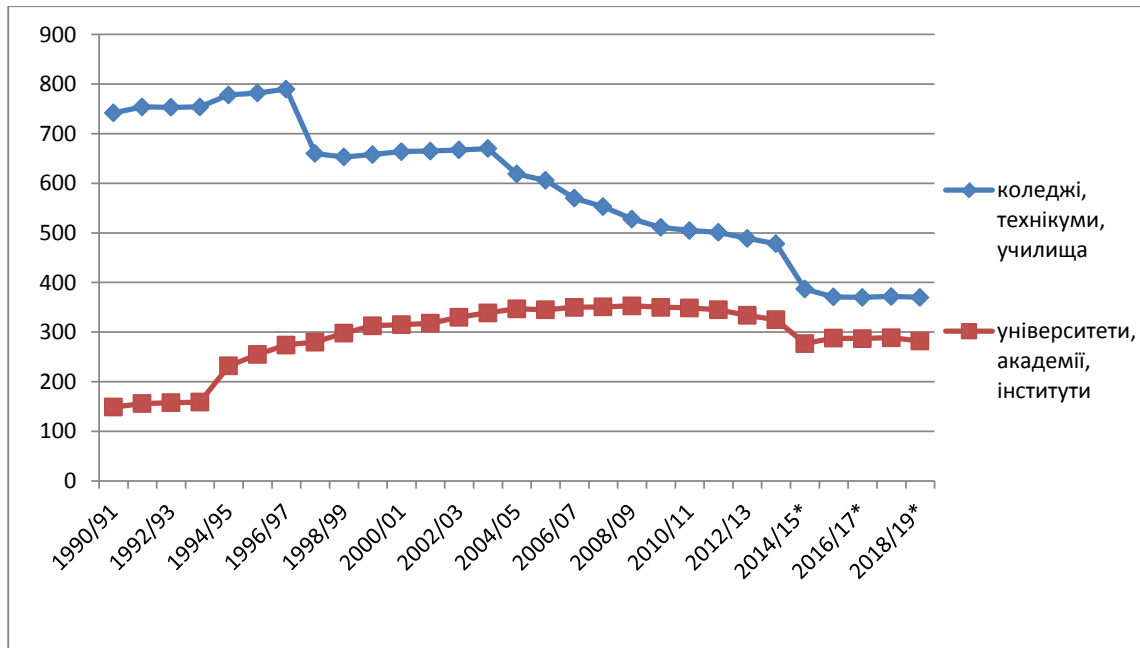

*Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Дані за 1990 р. наведені по ПТНЗ Міністерства освіти і науки України (МОН), починаючи з 1991 р. – включають заклади МОН та інших міністерств (відомств).

Рис. 1. Динаміка зміни кількості закладів професійної (професійно-технічної) освіти в Україні, 1990–2018 рр.

Джерело: розроблене автором на основі [10]

*Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

До 2016/17 навчального року – вищі навчальні заклади I–II рівнів акредитації.

До 2016/17 навчального року – вищі навчальні заклади III–IV рівнів акредитації.

Рис. 2. Динаміка зміни кількості закладів вищої освіти в Україні, 1990/91 – 2018/19 рр.

Джерело: розроблене автором на основі [10]

тизований). Умовою навчання за цією моделлю є, як правило, атестат про середню або середню фахову освіту, а також угода з підприємством.

2. Вища освіта інтегрована з професійною діяльністю (*berufintegrierend*): ця модель розрахована у першу чергу на тих, хто має завершену професійну освіту або багаторічний досвід роботи за будь-якою спеціальністю. Навчання припускає продовження професійної діяльності, якщо вона змістовно пов'язана з напрямком навчання. Ця модель освіти доступна без атестата про середню або середню фахову освіту. Але обов'язковою є тристороння угода між університетом, студентом і підприємством.

3. Вища освіта інтегрована з виробничою практикою (*praxisintegrierend*): ця модель дуальної освіти передбачає проходження тривалої практики на підприємстві. Умовою прийому на цю модель освіти є атестат про середню або середню фахову освіту.

За даними Державної служби статистики кількість закладів професійної (професійно-технічної) освіти та закладів вищої освіти у порівнянні з 1990 роком знизилась. У 2018 році в Україні працювали 756 закладів професійної (професійно-технічної) освіти та 657 закладів вищої освіти (рис. 1) [10]. З огляду на активну освітню міграцію, демографічну ситуацію щодо кількості учнів, стереотипне мислення домогосподарств щодо необхідності та престижності здобуття вищої освіти, співпраця закладів професійної (професійно – технічної) освіти та закладів вищої освіти в системі дуальної освіти надасть нові можливості для забезпечення кадрами потреб ринку праці, попередить потрапляння молоді в ситуацію безробіття у зв'язку з відсутністю досвіду роботи за отриманою професією.

На основі стратегій розвитку регіонів України щодо потреби у кваліфікованих кадрах, автором була складена орієнтовна схема корельованих професій та спеціальностей за видами економічної діяльності для здійснення професійної орієнтації населення в умовах впровадження елементів дуальної освіти (табл. 1) [11].

Виходячи з результатів проведеного дослідження розроблено модель професійної орієнтації населення в системі впровадження дуальної форми здобуття освіти, яка включає в себе відносини між зацікавленими сторонами: особою, закладом професійної (професійно-технічної) освіти, закладом вищої освіти, роботодавцем (рис. 3).

Складовими моделі є:

1. Профорієнтаційна комунікація відповідно до Концепції державної системи професійної орієнтації населення, включає в себе такі структурні елементи професійної орієнтації як професійна інформація, професійна консультація, професійний відбір.

2. Учасниками профорієнтаційної комунікації є заклад освіти, роботодавець і здобувач освіти, які взаємодіють на основі договору про здійснення навчання за дуальною формою здобуття освіти.

3. Психодіагностичний інструментарій, який слугує для вивчення інтересів та можливостей здобувачів вищої освіти та робітничих професій.

4. Ознайомлення із актуальними професіями локального та регіональних ринків праці. Налагодження співпраці із роботодавцями щодо вивчення актуальних та перспективних потреб підприємств в кваліфікованих кадрах.

5. Корельовані професії та спеціальності для здійснення професійної орієнтації в умовах впровадження елементів дуальної освіти.

**Корельовані професії та спеціальності для здійснення професійної орієнтації
в умовах впровадження елементів дуальної освіти**

Вид економічної діяльності	Професійно-технічна освіта/робітничі професія	Початковий (короткий цикл) та перший (бакалаврський) рівні вищої освіти	Другий (магістерський) рівень вищої освіти
Приморський регіон			
Сфера обслуговування Туризм	Агент з організації туризму	Організація туристичної діяльності	Міжнародний туризм та переклад Готельно-ресторанна справа. Туризм.
Сільськогосподарський регіон			
Сільське господарство	Робітник фермерського господарства Землевпорядник	Агрономія Захист рослин Геодезія, картографія і землеустрій	Агрономія Захист рослин Геодезія, картографія і землеустрій
Містобудування. Урбаністичний напрямок			
Будівництво та архітектура	штукатур муляр лицювальник -плиточник	Архітектура та містобудування (композиція в містобудуванні, основи містобудування, основи ландшафтної архітектури)	Архітектура будівель і споруд: інноваційна архітектура. Архітектура будівель і споруд: архітектура енергоефективних будівель і споруд
Монофункціональні шахтарські території			
Видобувна промисловість	Шахтар диспетчер внутрішньошахтового (шахтового) транспорту диспетчер гірничий фахівець з піротехнічних, саперних та вибухових робіт	Геологія Гірництво Переробка корисних копалин Технік – електромеханік гірничий Технік – лаборант (видобувна промисловість, металургія)	Гірництво Маркшейдерська справа

Джерело: розроблене автором на основі [11]

**Рис. 3. Модель професійної орієнтація населення
в системі впровадження дуальної форми здобуття освіти**

6. Інформація про навчальні заклади, які готові до співпраці щодо запровадження дуальної форми здобуття освіти.

7. Інформація про роботодавців, які зацікавлені та готові до співробітництва на засадах дуальної освіти.

Перевагами запропонованої моделі є:

– надання поглибленої інформації про професії та спеціальності, які можна отримати в закладах професійної (професійно-технічної) освіти та закладах вищої освіти для підготовки кадрів для окремого виду діяльності, в тому числі в конкретному регіоні; усунення розриву надання повноти інформації про потреби виду економічної діяльності, як у робітничих кадрах так і у фахівцях з вищою освітою;

– надання фахової інформації про актуальність професій та спеціальностей в розрізі регіонів, ознайомлення з регіональним компонентом підприємств, організацій та установ щодо потреби у кваліфікованих робітниках та спеціалістах, для подальшого працевлаштування;

– поінформованість потенційного замовника кадрів про можливість його безпосередньої участі у підготовці та забезпеченні підприємства кваліфікованими кадрами за його замовленням.

Висновки та перспективи подальших розробок. Результати дослідження дозволили сформулювати наступні висновки:

– впровадження дуальної системи освіти потребує розширення кількості закладів освіти з підготовки кадрів за професіями, в яких є потреба відповідно до стратегій розвитку регіонів;

– професійна орієнтація є чинником, який сприятиме розширенню знань населення про дуальну систему освіти, надасть знання для усвідомленого вибору професійної діяльності, побудови кар'єри, розуміння безперервності і постійності професійної орієнтації та навчання протягом життя.

Впровадження запропонованої моделі потребує апробації та подальших розробок методичного забезпечення здійснення професійної орієнтації населення в системі дуальної освіти.

Список літератури:

1. Мокін Б.І., Косарук О.М. Освоєння студентами вищих технічних навчальних закладів робітничих професій як один із варіантів реалізації ідеології дуальної освіти. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2017. № 2. С. 103–109.
2. Дернова М.Г. Дуальна модель вищої професійної освіти дорослих: європейський досвід. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2014. Вип. 2. С. 137–145.
3. Кулалаєва Н. SWOT-аналіз упровадження елементів дуальної форми навчання у професійну підготовку майбутніх кваліфікованих робітників. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України*. Професійна педагогіка : зб. наук. праць: Вип. 15 / Інст-т проф.-тех. освіти НАПН України; [Ред. кол.: В.О. Радкевич (голова) та ін.]. ЖKKГВ «Полісся» ЖОР., 2018. С. 54–60.
4. Шевченко І.Ю. Дуальна освіта як основа кадрового забезпечення підвищення конкурентоспроможності підприємств автомобілебудування України. *БІЗНЕСІНФОРМ*. 2019. № 2. С. 171–185.
5. Лук'янихін В., Тесленко І. Формування ефективних комунікацій у системі «університет – студент – роботодавець» через призму дуальної освіти. *Маркетинг в Україні*. 2018. № 2. С. 69–71.
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти» від 19 вересня 2018 р. № 660-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-p> (дата звернення: 05.08.2019).
7. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про проведення дослідно-експериментальної роботи за темою «Професійна підготовка кваліфікованих робітників з використанням елементів дуальної системи навчання» на базі закладів професійно-технічної освіти» від 16 березня 2015 р. № 298. URL: <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2015-04-17/3825/nmo-298-1.pdf> (дата звернення: 05.08.2019).
8. Розпорядження Кабінету Міністрів України «План заходів з реалізації Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти» від 3 квітня 2019 р. № 214-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2019> (дата звернення: 05.08.2019).
9. Державна служба зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/publikaciya/> (дата звернення: 05.08.2019).
10. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 05.08.2019).
11. Стан та перспективи розвитку інфраструктури регіонів України. URL: <http://www.fes.kiev.ua> (дата звернення: 05.08.2019).

References:

1. Mokin B.I., Kosaruk O.M. (2017). Osvoeniennia studentamy vyshchyykh tekhnichnykh navchalnykh zakladiv robitnychyykh profesii yak odyn iz variantiv realizatsii ideologii dualnoi osvity [Mastering students of higher technical educational establishments of working professions as one of the variants of realization of ideology of dual education]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*, no. 2, pp. 103–109.
2. Dernova M.H. (2014). Dualna model vyshchoi profesiinoi osvity doroslykh: yevropeiskyy dosvid [A Dual Model of Higher Professional Adult Education: European Experience]. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektivy*, vol. 2, pp. 137–145.
3. Kulalaieva N. (2018). SWOT-analiz uprovaдження elementiv dualnoi formy navchannia u profesiinu pidhotovku maibutnykh kvalifikovanykh robitnykiv [SWOT-analysis of the introduction of dual training elements in the training of future skilled workers]. *Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy*. Profesiina pedahohika : zb. nauk. prats. Inst-t prof.-tekh. osvity NAPN Ukrainy; [Red. kol.: V.O. Radkevych (holova) ta in.]. Zhytomyr : ZhKKHV «Polissia» ZhOR., vol. 15, pp. 54–60.
4. Shevchenko I.Yu. (2019). Dualna osvita yak osnova kadrovoho zabezpechennia pidvyshchennia konkurentosproможnosti pidpriemstv avtomobilebuduvannia Ukrainy [Dual education as the basis of human resources for improving the competitiveness of Ukrainian automotive companies]. *BIZNESINFORM*, no. 2, pp. 171–185.
5. Lukianynkhin V., Teslenko I. (2018). Formuvannia efektyvnykh komunikatsii u systemi «universytet – student – robotodavets» cherez pryzmu dualnoi osvity [Formation of effective communications in the university – student – employer system through the lens of dual education]. *Marketynh v Ukraini*, no. 2, pp. 69–71.

6. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Kontseptsii pidhotovky fakhivtsiv za dualnoiu formoiu zdobuttia osvity vid 19 veresnia 2018 r. no. 660-r.» [Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Concept of training of specialists in the dual form of education of September 19, 2018, no. 660-r"]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660> (accessed 05 August 2019).
7. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy «Pro provedennia doslidno-eksperymentalnoi roboty za temoiu «Profesiina pidhotovka kvalifikovanykh robotnykiv z vykorystanniam elementiv dualnoi systemy navchannia» na bazi zakladiv profesiino-tekhnichnoi osvity» vid 16 bereznia 2015 r. no. 298 [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine "On conducting experimental work on the topic" Professional training of skilled workers using the elements of dual training system "on the basis of vocational education institutions" of March 16, 2015, no. 298]. Available at: <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2015-04-17/3825/nmo-298-1.pdf> (accessed 05 August 2019).
8. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Plan zakhodiv z realizatsii Kontseptsii pidhotovky fakhivtsiv za dualnoiu formoiu zdobuttia osvity» vid 3 kvitnia 2019 r. no. 214-r [Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Action Plan for the Implementation of the Concept of Training Specialists in Dual Forms of Education" of April 3, 2019, no. 214-r]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua> (accessed 05 August 2019).
9. Derzhavna sluzhba zainiatosti (2019). [The official site of State Employment Service]. Available at: <https://www.dcz.gov.ua/publikaciya> (accessed 05 August 2019).
10. Derzhavna sluzhba statystryky Ukrainy (2019). [The official site of State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 05 August 2019).
11. Stan ta perspektyvy rozvytku infrastruktury rehioniv Ukrainy [State and prospects of infrastructure development in Ukraine's regions]. Available at: <http://www.fes.kiev.ua> (accessed 05 August 2019).